

Praten met normaalbegaafde kinderen met autisme

*Gulden regel: praat gewoon waar het kan
en aangepast waar het moet*

Wilfried Peeters

Wilfried Peeters is psycholoog en werkt sinds 1992 met kinderen, jongeren en jongvolwassenen met autisme. Momenteel is hij verbonden aan de raadpleging ontwikkelingspsychiatrie en het expertisecentrum autisme van het UZ Gasthuisberg in Leuven. Een belangrijk deel van zijn werk bestaat uit het begeleiden van ouders en schoolteams in het stimuleren van de ontwikkeling en het aanpakken van probleemgedrag bij kinderen met autisme.

Het afgelopen decennium is het aantal autismediagnoses¹ exponentieel toegenomen: recente studies tonen een prevalentie van ongeveer 1%. Vooral bij normaalbegaafde kinderen, die meestal in het gewone onderwijs zitten, is de stijging opvallend. Een gevolg hiervan is dat meer en meer leerkrachten en leerlingbegeleiders zonder enige specifieke vooropleiding met leerlingen met autisme worden geconfronteerd. Een van de vragen die leerkrachten en leerlingbegeleiders zich stellen, is hoe ze kunnen of moeten praten met leerlingen met autisme.

Spreek autistisch versus doe maar gewoon

Vanuit de autismehulpverlening legt men sterk de klemtoon op de noodzaak om onze communicatie aan te passen aan kinderen met autisme. De autismliteratuur staat bol van vaak spectaculaire voorbeelden van communicatiemisverstanden. Zo ging een autistisch meisje door het lint toen de leerkracht haar strafte omdat ze nog gepraat had na zijn verwittiging dat 'de eerste die nu nog praat straf krijgt'. Ze ontkende niet dat ze gepraat had, maar was verbolgen over de straf omdat zij niet de eerste, maar de tweede was die na die verwittiging nog had gepraat...

De verdienste van die sterke nadruk op de nood aan een aangepaste communicatie is dat hierdoor wordt erkend hoezeer talige informatie door mensen met autisme soms anders wordt geïnterpreteerd. Leerkrachten en begeleiders die minder vertrouwd zijn met autisme worden er echter onzeker door: het is alsof ze met een kind met autisme geen Nederlands, maar 'autistisch' moeten leren spreken.

Binnen de kinderpsychiatrie ontstond er dan ook een tegenbeweging tegen die orthodoxe opvatting. Vertrekpunt is dat mensen met en zonder autisme veel meer overeenkomsten dan verschillen vertonen. Het motto in het omgaan met kinderen met autisme wordt dan 'doe maar gewoon'. Behandeld worden als ieder ander is ook de vraag van normaalbegaafde jongeren met autisme: velen onder hen zijn erg gevoelig voor aanpassingen en uitzonderingen, die zij vaak als betuttelend en denigrerend ervaren.

Wat is dan aan te raden in gesprekken met normaalbegaafde kinderen met autisme: je communicatie aanpassen of gewoon praten? Het antwoord is genuanceerd: pas je communicatie aan wanneer dat nodig is, maar ook enkel dan.

Het standaardgebruik van een aangepaste communicatie tegenover normaalbegaafde kinderen met autisme is dus – hoe goedbedoeld ook – niet aangewezen, net zo min als het verstandig is om een blind kind ook in situaties waarin het zelf de

weg kent toch nog bij de hand te houden. Kinderen met autisme ervaren dit als nodeloos betuttelend. Het ontnemt hen ook leeransen, met name de kans om vertrouwd te geraken met een gewone conversatie.

Praat dus gewoon waar mogelijk. Dit mag echter geen vrijbrief worden om je niets aan te hoeven trekken van de communicatieproblemen waarmee kinderen met autisme worden geconfronteerd.

Soms zijn communicatieaanpassingen zonder twijfel nodig. De gulden regel is dus: gewoon waar het kan en aangepast waar het moet.

Wanneer zijn communicatieaanpassingen nodig?

Op dit punt loopt de vergelijking met blinde kinderen mank: een blind kind kan doorgaans zelf aangeven wanneer het hulp nodig heeft, een kind met autisme niet. Meestal zijn kinderen met autisme er zich niet of pas achteraf bewust van dat ze een boodschap verkeerd hebben begrepen.

Wachten tot een kind of jongere met autisme zelf om verduidelijking vraagt, is dus geen optie. Het is aan de volwassene om in te schatten wanneer een aangepaste communicatie nodig is.

Of het nodig is om een aangepaste communicatie te gebruiken, hangt van drie factoren af: kenmerken van het kind, de aard van het gesprek en de band tussen begeleider of leerkracht en kind.

Kenmerken van het kind

Hoe beter het taalbegrip van een kind met autisme is, hoe minder aanpassingen nodig zijn. Kinderen met autisme verschillen onderling sterk in het niveau en de kwaliteit van hun taalbegrip: leeftijd, verbale intelligentie, ernst van het autisme en het al dan niet aanwezig zijn van een bijkomende taalstoornis zijn bepalende factoren.

Minder voor de hand liggend is dat de emotionele toestand van een kind met autisme een zeer sterke invloed heeft op de soepelheid van zijn of haar denken: een boos, verdrietig, gespannen of bang

kind met autisme verliest veel van zijn of haar normale (taal)verwerkingsmogelijkheden. In die toestand is het gebruik van een aangepaste communicatie bijna altijd aangewezen.

Aard van het gesprek

Ook de complexiteit van het gesprek bepaalt mee of aanpassingen nodig zijn. Voor kinderen met autisme zijn groeps-gesprekken doorgaans veel moeilijker dan een-op-eengesprekken. Een gesprek over gevoelens of conflicten is meestal moeilijker dan een zakelijk gesprek over feitelijkheden. Een interactief gesprek dat gericht is op wederzijdse uitwisseling is vaak complexer dan de eenrichtingscommunicatie die optreedt bij het traditionele lesgeven.

Band met het kind

Er is nog een laatste factor die van belang is: hoe vertrouwd is het kind met zijn of haar gesprekspartner?

Hoe sterker de vertrouwensband, hoe beter het kind zal tolereren dat de communicatie van de ander in zijn of haar ogen niet duidelijk is.

Een moeder die doorheen de jaren heel wat krediet bij haar zoon met autisme heeft verworven kan zich heel wat meer onduidelikheden in haar communicatie veroorloven dan een nieuwe GON-begeleidster.

Anders dan bij kinderen zonder autisme zijn goede bedoelingen en een empathische houding minder doorslaggevend bij het winnen van het vertrouwen van kinderen met autisme. Zij zijn doorgaans sterker geneigd om mensen te beoordelen op de betrouwbaarheid van hun woorden en gedrag: doet die persoon wat ie zegt (bv. zorgt hij dat het kind goede notities van een bepaald vak krijgt) of blijft het bij goede voornemens en vage beloftes (bv. 'ik zal met de leerkracht eens bekijken wat we kunnen doen om jou te helpen').

Veel sterker dan bij andere kinderen geldt hier: doe wat je belooft en zeg dus ook duidelijk wat niet kan.

Wel of geen aanpassing?

Uit bovenstaande blijkt duidelijk dat er in vele gesprekken met normaalbegaafde kinderen en jongeren met autisme geen

reden is tot het gebruik van een aangepaste communicatie. Meteen wordt echter ook duidelijk in welke gespreks-situaties dit mogelijk wel het geval is: wie zijn communicatie niet aanpast in een groepsgesprek met een jongen met autisme die over zijn toeren is over een ruzie op de speelplaats, loopt grote kans om niet of verkeerd begrepen te worden. Hetzelfde geldt voor een confronterend gesprek over de ongepaste berichtjes die een jongen met autisme stuurt naar het meisje op wie hij verliefd is.

In geval van twijfel is het verstandig om te checken of de boodschap correct begrepen is. Het volstaat daarbij niet om dit expliciet te vragen (begrijp je het?). Kinderen met autisme antwoorden hier heel vaak 'ja' op, enerzijds omdat ze geleerd hebben dat dit de beste manier is om het gesprek zo snel mogelijk te beëindigen en anderzijds omdat ze vaak niet beseffen dat ze een boodschap anders hebben begrepen dan door de spreker werd bedoeld.

Veel zinvoller is om aan het kind met autisme te vragen om in zijn of haar eigen woorden te herhalen wat je net zei. Misverstanden komen op die manier snel aan het licht.

Wat kan er fout lopen?

In gesprekken met kinderen en jongeren met autisme is er een grotere kans op misverstanden. Hieronder worden de belangrijkste communicatieproblemen besproken. Men kan ze in vijf groepen indelen op basis van het autistische denkdeficit dat eraan ten grondslag ligt (zie tabel 1).

Impliciete boodschappen en figuurlijke taal kunnen door kinderen met autisme verkeerd worden begrepen. Dat een leerkracht die op ironische toon zegt 'ja, babbel maar rustig verder, op mij moet je niet letten hoor!' eigenlijk bedoelt 'stop met praten!', ontgaat hen soms. Niet alle vormen van figuurlijk taalgebruik leiden tot verwarring: wat uitdrukkingen betekenen (bv. er zit een kikker in mijn keel) wordt namelijk op school aangeleerd en bovendien is het rationeel onmiddellijk duidelijk dat dit niet letterlijk bedoeld kan zijn.

In persoonlijke gesprekken hebben heel wat mensen met autisme het moeilijk om de **gevoelslading** van een boodschap op te pikken: achteraf stellen ze soms verbaasd vast dat de ander iets helemaal anders bedoelde dan wat ze zei ('Je had toch gezegd dat ik dat dan maar moest doen als ik dat een goed idee vond') en dat ze dit blijkbaar uit de toon waarop ze dit zei, hadden moeten afleiden.

Al die problemen vloeien voort uit een gebrek aan inlevingsvermogen: mensen met autisme focussen zich sterker op de letterlijke boodschap en missen vaker de onderliggende bedoeling van hun gesprekspartner. Ook **belevingsvragen** ('hoe voel je je?') kunnen ze vaak moeilijk beantwoorden: daarvoor moeten ze immers hun eigen gevoelens kunnen identificeren en dat is voor veel mensen met autisme even moeilijk als andermans gevoelens herkennen.

Open vragen ('En, wat heb je dit weekend gedaan?') kunnen voor kinderen met autisme problemen opleveren. Ze kunnen moeilijk de essentie van een ervaring weergeven ('we zijn op scoutsweekend geweest') en blijven vasthangen aan een detail dat indruk heeft gemaakt ('de leiding gaf ons boterhammen met kaas met de randen er nog aan!') of verliezen zich in

ellenlange chronologische beschrijvingen van alles wat iedereen deed of zei.

In een **lange uitleg** waarin hoofdzaken niet expliciet worden onderscheiden van bijzaken, geraken kinderen met autisme snel het noorden kwijt: ze hebben dan bijvoorbeeld wel gehoord dat ze hun zaklamp moeten gaan halen, maar het waarom is hen ontgaan. Problemen met open vragen en lange uitleg zijn een gevolg van de fragmentarische manier waarop mensen met autisme geneigd zijn om informatie te verwerken: ze schenken spontaan vaak meer aandacht aan details dan aan het totaalplaatje.

Discussies met jongeren met autisme kennen vaak een weinig bevredigend verloop. Eenmaal overtuigd van een bepaald standpunt hebben weerleggende argumenten hierop nog maar weinig invloed. Aan de basis hiervan ligt cognitieve rigiditeit: mensen met autisme kunnen moeilijk van (gedachte)spoor veranderen. Wat eigenlijk rigiditeit is – een eerder ingenomen standpunt niet meer kunnen verlaten – wordt door de discussiepartner niet zelden als onredelijkheid of zelfs als betweterigheid ervaren.

Kinderen met autisme hebben in gesprekken vaker last van **achtergrondgeluiden**. Die dringen zich sterker op de

Belangrijk bij het opbouwen van een vertrouwensband met een kind met autisme: doe wat je zegt (foto: Crissy Pauley).

voorgond en overstemmen wat hun gesprekspartner zegt. Ongestructureerde **groepsgesprekken**, waarin verschillende mensen door mekaar praten of razendsnel inpikken of reageren op het aan de gang zijnde gesprek, zijn voor veel mensen met autisme een gruwel. Ze geraken overprikeld door de veelheid aan prikkels en slagen er niet in om relevante informatie (bv. iemand reageert gekwetst op de uitlating van een ander) te onderscheiden van irrelevante prikkels (bv. iemand hoest). Om die reden mijden vele jongeren met autisme groepsgesprekken en trekken ze op de speelplaats bij voorkeur met een of maximum twee andere jongeren op.

Toch is een groepsgesprek voor mensen met autisme niet onmogelijk. Als de uitwisseling voldoende georganiseerd verloopt (bv. een paneldiscussie waarbij het woord is aan wie de microfoon heeft) of ze meer controle over het gespreksverloop hebben (bv. door zelf als gespreksleider op te treden), lukt dit heel wat jongeren met autisme wel. Aan deze groep van problemen ligt een zintuiglijk verwerkingsprobleem ten grondslag: mensen met autisme kunnen moeilijker irrelevante prikkels wegfilteren.

Het verwerken van **abstracte** concepten kost mensen met autisme vaak meer tijd. Dit is een gevolg van hun concretere denkstijl. Heel wat mensen met autisme denken visueel: niet in talige concepten, maar in visuele beelden. Abstracte begrippen (bv. vrijheid) zijn moeilijker om te zetten in een visueel beeld en vragen daardoor meer verwerkingstijd.

Bij **samengestelde opdrachten** verwerken kinderen met autisme geregeld ofwel slechts een deel van de informatie (bv. voeren slechts een deel van de drievoudige opdracht uit), ofwel blokkeren ze volledig.

De problemen met abstracte concepten en samengestelde opdrachten worden veroorzaakt door hun opvallend sequentiële informatieverwerking: informatie wordt bit na bit – als door een smalle trechter – verwerkt en niet parallel op verschillende sporen tegelijkertijd. Wanneer **in korte tijd veel informatie** moet worden verwerkt, treden er dan ook sneller blokkades op. De trechter geraakt verstopt en ze

COMMUNICATIEPROBLEMEN: MOEITE MET...	AUTISTISCH DENKDEFICIT	HELPEDE AANPASSING AAN DE COMMUNICATIE
<ul style="list-style-type: none"> • impliciete boodschappen • figuurlijk taalgebruik • gevoelslading van een boodschap • belevingsvragen 	gebrek aan inlevingsvermogen	<ul style="list-style-type: none"> → zeg wat je bedoelt → verwoord wat je voelt
<ul style="list-style-type: none"> • open vragen • ongestructureerde uitleg 	fragmentarisch denken	<ul style="list-style-type: none"> → benoem zelf de essentie → vervang open vragen door meerkeuzevragen
<ul style="list-style-type: none"> • discussie 	moeizame strategieverandering	<ul style="list-style-type: none"> → vermijd discussies
<ul style="list-style-type: none"> • groepsgesprekken • achtergrondlawaai 	onvermogen om prikkels uit te filteren	<ul style="list-style-type: none"> → neem overbodige prikkels weg
<ul style="list-style-type: none"> • abstracte vragen en concepten • snelle informatiestroom • samengestelde opdrachten 	sequentiële taalverwerking en visueel denken	<ul style="list-style-type: none"> → concreetiseer → geef één informatie-eenheid per keer

Tabel 1: Overzicht van mogelijke communicatieproblemen, de autistische denkdeficits die daaraan ten grondslag liggen en de communicatieaanpassingen die daarbij kunnen helpen.

reageren niet meer op aanspreking of gelijk welke andere input van nieuwe informatie tot die verwerkingstrechter opnieuw is vrijgemaakt.

Autismevriendelijke communicatie

Als de boodschap belangrijk of moeilijk is en de verwerkingsmogelijkheden van het kind tijdelijk of permanent beperkt zijn, kunnen een aantal eenvoudige aanpassingen de kans dat jouw boodschap door het kind met autisme correct wordt begrepen sterk verhogen. We geven acht concrete tips (zie tabel 1):

1. **Zeg wat je bedoelt.** Direct en uitdrukkelijk formuleren wat je verwacht ('we maken nu de volgende oefening') scheidt bij kinderen met autisme minder verwarring en lokt daardoor ook minder weerstand uit dan een op het eerste zicht beleefdere, maar indirecte vraag ('zullen we nu de volgende oefening eens proberen?'). Dit lijkt eenvoudig, maar vergt in feite heel wat oefening. In ons gewone taalgebruik zeggen we immers zelden rechtstreeks wat we bedoelen.
2. **Verwoord wat je voelt.** Kinderen met autisme hebben doorgaans vooral aandacht voor de woorden die gezegd

worden en niet voor de manier waarop die worden gezegd (gelaatsuitdrukking, intonatie, gebaren en lichaamshouding). Emoties worden nu net hoofdzakelijk via die non-verbale signalen gecommuniceerd. Als het belangrijk is dat een kind met autisme oppikt hoe je je voelt, doe je er goed aan om dit rechtstreeks te verwoorden ('ik ben boos') en er niet op te rekenen dat het kind dit wel uit jouw lichaamstaal zal afleiden.

3. **Benoem zelf de essentie.** Wie wil vermijden dat kinderen met autisme zich verliezen in details of zich op één onbelangrijk detail fixeren ('je hebt gezegd dat ik altijd te laat opsta en dat is niet waar; want dinsdag ben ik op tijd opgestaan'), kan beter zelf zeggen wat de kern van zijn of haar boodschap is ('je moet elke schooldag om 7u opstaan'). Bij belangrijke boodschappen is het zelfs veiliger om je te beperken tot de kern en alle voorbeelden, argumenten of toelichtingen achterwege te laten.
4. **Vervang open vragen door meerkeuzevragen.** Open vragen ('hoe gaat het op school?') wekken bij kinderen met autisme vaak wroeging op ('ge weet dat toch!') of leiden tot nietszeggende standaardantwoorden ('saa' of 'goed'). Zelf een aantal keuzemogelijkheden aanbieden

(‘wat vind je niet leuk op school: de leerstof, de leerkrachten of de leerlingen?’) levert veel meer informatie op. Kinderen met autisme begrijpen daardoor veel beter in welke informatie de vraagsteller geïnteresseerd is. Uiteraard is het belangrijk om te trachten alle mogelijke antwoordalternatieven aan te bieden, zodat de antwoorden van het kind niet in een bepaalde richting worden gestuurd.

5. Neem overbodige prikkels weg.

Bespreek conflicten niet dadelijk op de speelplaats of in de kring met alle betrokkenen erbij, maar achteraf en enkel met het kind zelf in een rustige ruimte. Naast het vermijden van overprikkeling heeft dit nog andere voordelen: analyseren wat er gebeurd is, lukt kinderen met autisme niet zolang hun emoties hoog oplopen. Eerst moet het conflict worden opgelost (de leerkracht beslist wie wat moet doen). Pas als dat afgehandeld is, kan – liefst nog door een andere persoon zoals een GON-begeleidster en in een andere ruimte – met het kind

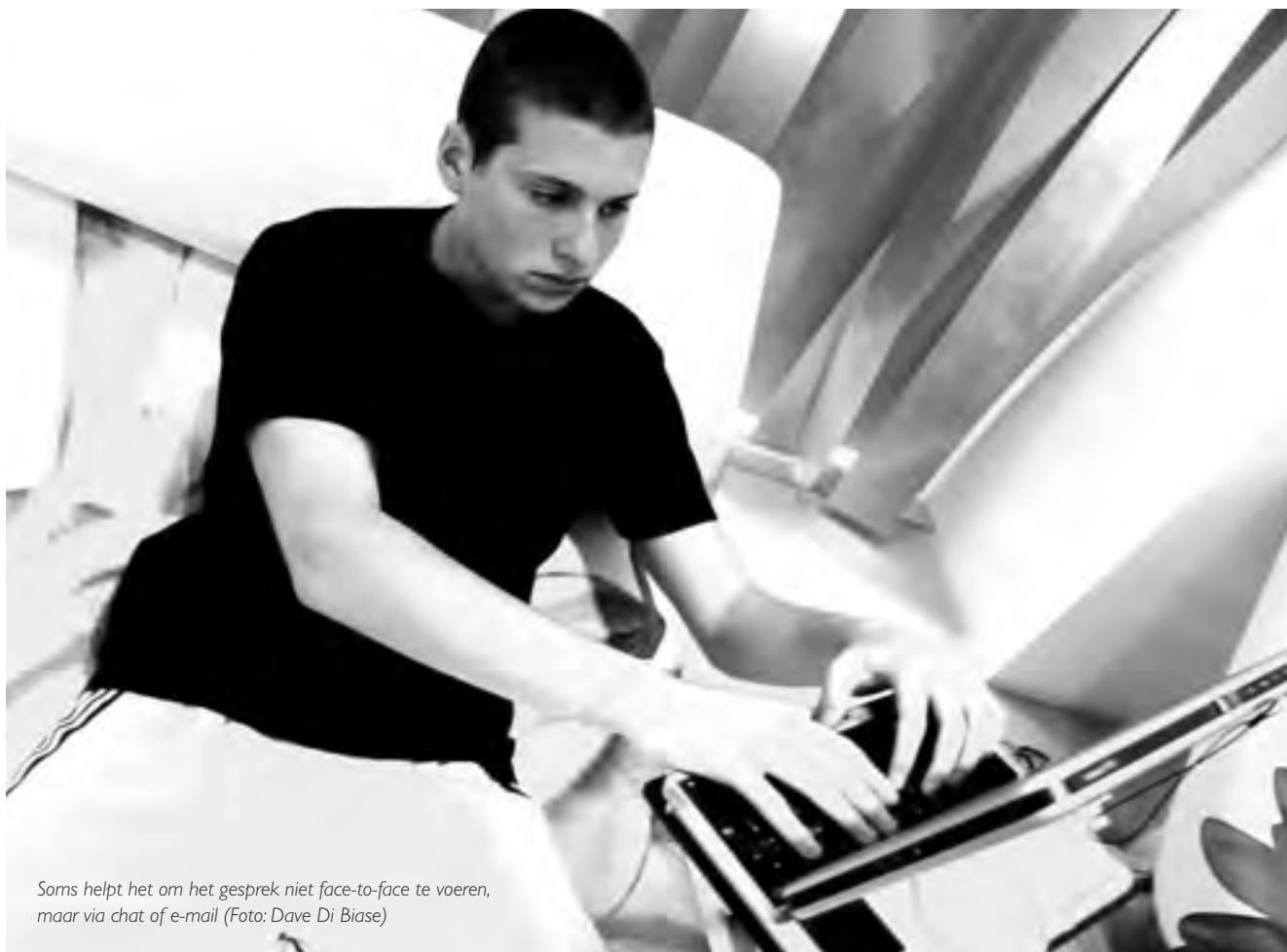
worden geanalyseerd wat er nu eigenlijk fout is gelopen.

In gesprek gaan met een kind met autisme dat emotioneel wordt, heeft weinig zin: dan is vooral geruststelling en kalmering op zijn plaats. Kinderen met autisme begrijpen ook moeilijk dat elke betrokkene andere beweegredenen heeft en een eigen interpretatie van het conflict heeft. Een te snelle confrontatie met het standpunt van de ander draait vaak op beschuldigingen uit (‘die liegt!’). Dit gebeurt beter stapsgewijs in een individueel gesprek: eerst de feiten reconstrueren, dan de eigen motieven onderzoeken (‘waarom deed jij dat?’) en dan pas de beweegredenen van de andere betrokkenen bespreken (‘en waarom zou die dat gezegd hebben?’).

Sommige kinderen worden zelfs tijdens individuele gesprekken overprikkeld door de veelheid aan prikkels die tegelijkertijd op hen afkomt (woorden, oogcontact, gelaatsuitdrukkingen, gekuch of andere geluiden, bewegingen...).

Soms helpt het om het gesprek niet face-to-face te voeren, maar via chat of e-mail. Het kind met autisme moet zich dan enkel nog op de woorden zelf concentreren en kan ook alle tijd nemen die het nodig heeft om de vraag te begrijpen en te beantwoorden.

- 6. Concretiseer.** Concrete informatie wordt door kinderen met autisme veel makkelijker verwerkt dan abstractere boodschappen. De meest bekende methode om verbale boodschappen te concretiseren is door ze te visualiseren. De te abstracte opdracht om op te ruimen wordt dan bijvoorbeeld verduidelijkt door een foto van de opgeruimde kamer als model te tonen (‘zo moet je kamer eruit zien’). Verduidelijking kan echter ook door een abstract begrip zoals opruimen om te zetten in een checklist met concrete instructies (‘met je kamer opruimen, bedoel ik: 1. zet alle boeken in de boekenkast, 2. leg alle kleren in de wasmand en 3. stop alles wat op je bureaublad ligt in de bureauladen.’).

Soms helpt het om het gesprek niet face-to-face te voeren, maar via chat of e-mail (Foto: Dave Di Biase)

7. **Geef maar één informatie-eenheid per keer.** Belangrijke informatie wordt best stap voor stap gegeven. Na elke stap checken of en hoe het kind met autisme de boodschap heeft begrepen, kan veel misverstanden vermijden ('zeg mij nu eens: wat moet je doen?'). Meervoudige opdrachten of mededelingen zijn te mijden.

8. **Vermijd discussies.** In de opvoeding van gewone jongeren horen discussies tot de orde van de dag. Via discussies leren jongeren dat mensen verschillende opvattingen hebben en dat iedereen redenen heeft om een bepaald standpunt aan te hangen. Bij jongeren met autisme leiden discussies meestal niet tot dit inzicht. De meeste jongeren met autisme geraken in de loop van een discussie net nog meer overtuigd van hun eigen gelijk en zijn onvoldoende soepel om de (tegen)argumenten van de ander op te pikken. Discussies zijn bij jongeren met autisme dan ook geen goed middel om hun overtuiging te veranderen of te versoepelen.

Bij een discussie vertrek je van een standpunt ('ik denk dat A de beste school voor jou is en jij denkt dat B beter is') en probeer je dan via argumenten de ander van jouw standpunt te overtuigen. Wat bij jongeren met autisme veel beter werkt, is een omgekeerd proces dat ik 'gestructureerde besluitvorming' noem: hierbij vertrek je niet van één standpunt, maar lijst je voor elk mogelijk standpunt alle voordelen en nadelen op (wat zijn de argumenten pro en contra school A, B...). De keuze voor een bepaald standpunt wordt pas nadien gemaakt door – vaak via een soort vaste rekenregel – te bekijken voor welk standpunt de verhouding argumenten voor versus argumenten tegen het best uitvalt. Door die benadering wordt enerzijds voorkomen dat jongeren met autisme vroegtijdig een keuze maken die ze nadien niet meer kunnen loslaten. Anderzijds worden jongeren hierdoor ook gedwongen om zich niet te focussen op één sterk in het oog springend argument ('mijn vriend gaat ook naar die school') maar om net alle argumenten in rekening te brengen.

Iedereen gebaat bij duidelijke communicatie

Normaalbegaafde kinderen en jongeren met autisme worden elke dag geconfronteerd met talige boodschappen die – door een autistische bril bekeken – niet altijd duidelijk zijn en soms zelfs geen steek houden. Als dit voldoende gedoseerd gebeurt en misverstanden achteraf duidelijk worden uitgeklaard, leren ze hieruit en worden ze beter en beter in het 'vertalen' van onze niet-autistische communicatie.

Het blijft voor deze kinderen en jongeren echter steeds een vertaling en kost daardoor moeite of energie. In moeilijke situaties (bv. een conflictbespreking) kunnen wij hen die moeite besparen door enkele eenvoudige aanpassingen aan onze communicatie. Die kunnen dan het verschil maken tussen erin slagen om te horen wat de ander bedoelt, volledig blokkeren of verzanden in een steriele welles-nietesdiscussie. Overigens is elk kind in een moeilijke situatie gebaat bij een duidelijke communicatie. Niet voor niets gebruiken ervaren therapeuten vaak

een duidelijker taal en kortere zinnen dan beginnende therapeuten.

Voor wie weinig ervaring heeft met gesprekken met kinderen met autisme, is het niet haalbaar om alle adviezen uit dit artikel tegelijkertijd in het achterhoofd te houden. Dat hoeft ook niet: een goede eerste stap is in enkelvoudige zinnen praten en regelmatig nagaan hoe het kind jouw boodschap heeft begrepen. Wie daarin slaagt, verlaagt het risico op communicatiemisverstanden al aanzienlijk.

I Autisme is een aangeboren stoornis. Als gevolg van - nog steeds niet goed begrepen - afwijkingen in het functioneren van de hersenen, komen belangrijke sociale interactie- en communicatievaardigheden onvoldoende tot ontwikkeling en ontstaat er een ingeperkt en repetitief patroon van gedragingen, interesses en activiteiten. Het gaat om een breed en heterogeen spectrum van stoornissen die in het internationale psychiatrische classificatiesysteem DSM-V onder de noemer 'autismespectrumstoornis' vallen. In dit artikel hanteren we omwille van het gebruiksgemak de term autisme.